

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра політичної соціології

ЗАТВЕРДЖЕНО

соціологічного факультету

В'ячеслав НІКУЛІН

«28» червня 2024 року

Робоча програма навчальної дисципліни

Політична мова: розуміння та використання

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти _____ бакалавр _____

галузь знань _____ 06 Журналістика _____
(шифр і назва)

спеціальність _____ 061 Журналістика _____
(шифр і назва)

освітня програма _____ Медіакомунікації та зв'язки із громадськістю _____
(шифр і назва)

вид дисципліни _____ за вибором _____
(обов'язкова / за вибором)

факультет _____ соціологічний _____

2024 / 2025 навчальний рік

Програму обговорено та рекомендовано до затвердження Вченою радою соціологічного факультету

“26” червня 2024 року, протокол № 9

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Литовченко Артем Дмитрович, к.соц.н., доцент кафедри політичної соціології; Нехаєнко Оксана Василівна, доктор філософії з соціології, старший викладач кафедри політичної соціології.

Програму схвалено на засіданні кафедри політичної соціології

Протокол від “21” червня 2024 року №12

завідувач кафедри

Дмитро БОЙКО

Програму погоджено науково-методичною комісією соціологічного факультету

Протокол від “24” червня 2024 року №8

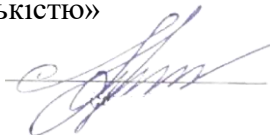
Голова науково-методичної комісії

Юлія СОРОКА

Гарант освітньої програми

«Медіакомунікації та зв'язки з громадськістю»
спеціальності 061 Журналістика

Сергій АКСЬОНОВ

Програму вивчення нормативної навчальної дисципліни *“Політична мова: розуміння та використання”* складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки спеціальності 061 «Журналістика» освітньої програми «Медіакомунікації та зв'язки із громадськістю».

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни *“Політична мова: розуміння та використання”* є ознайомлення студентів із соціологічними теоріями мови та теоретичним підґрунтям соціології дискурсу у політичному ракурсі, із методологією, методиками та техніками соціологічних досліджень політичної мови та дискурсу

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни *“Політична мова: розуміння та використання”* є:

1. розкрити соціальну сутність мови, її унікальні можливості та функції стосовно соціально-політичного життя;
2. познайомити студентів з історією становлення наукового вивчення мови, визначити межу між соціологічними, соціолінгвістичними та іншими науковими трактовками мови та дискурсу;
3. надати максимально повну наукову інтерпретацію поняттю «дискурс» як вагомому інструменту вивчення мовних політичних реалій;
4. розглянути загальні та специфічні методи теоретичного та емпіричного аналізу політичної мови;
5. ознайомити студентів з існуючими техніками та методами аналізу політичної мови.

1.3 Кількість кредитів: 4

1.4 Загальна кількість годин: 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
4-й	4-й
Семестр	
8-й	8-й
Лекції	
12 год.	6 год.
Практичні, семінарські заняття	
20 год.	4 год.
Лабораторні заняття	
- год.	- год.
Самостійна робота	
88 год.	110 год.
Індивідуальні завдання	
- год.	

1.6. Заплановані результати навчання.

Навчальна дисципліна забезпечує розвиток наступних компетентностей:

ФК 5 - володіння базовими навичками створення текстів і документів, що використовуються у сфері зв'язків з громадськістю та реклами, володіння навичками копірайтингу;

ФК 9 - уміння обговорювати професійні проблеми, відстоювати свою точку зору, пояснювати сутність явищ, подій, процесів, робити висновки, давати аргументовані відповіді.

Дисципліна забезпечує такі результати навчання:

ПРН 1 - здатність здійснювати професійні функції в галузі реклами та зв'язків з громадськістю в державних, громадських, комерційних структурах, засобах масової інформації, в соціальній сфері, сфері політики, економіки, виробництва, бізнесу, науки, освіти, культури, спорту;

ПРН 2 - володіння базовими навичками створення текстів і документів, що використовуються у сфері зв'язків з громадськістю та реклами, володіння навичками копірайтингу;

ПРН 7 - знання основних теорій менеджменту, володіння основними управлінськими функціями і методами їх реалізації;

ПРН 9 - володіння навичками організаційно-управлінської роботи з малими колективами;

ПРН 10 - здатність брати участь у створенні ефективної комунікаційної інфраструктури організації, забезпеченні внутрішньої і зовнішньої комунікації, в тому числі з державними установами, громадськими організаціями, комерційними структурами, засобами масової інформації; брати участь у формуванні та підтримці корпоративної культури;

ПРН 12 - володіння знаннями і навичками роботи в прес-центрах, прес-службах, у засобах масової інформації (ЗМІ), відділах із зв'язків з громадськістю, центрах громадських зв'язків, відділах реклами, в комунікаційних агентствах

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

знати :

- які наукові теорії можна застосовувати до аналізу політичної мови та дискурсу;
- який існує зв'язок між політичною мовою та політичним дискурсом;
- методи аналізу політичної мови;
- як співвідносяться різні форми мовної діяльності у політиці;
- особливості внутрішньої структури політичного дискурсу;
- зв'язок політичного дискурсу із поняттями «декларативність» та «маніпулятивність».

вміти та володіти навичками :

- аналізувати конкретні приклади проявів політичної мови;
- розробляти інструментарій для аналізу політичної мови та дискурсу;
- аналізувати політичні тексти на декларативність та маніпулятивність;
- розробляти та проводити емпіричні дослідження політичної мови та дискурсу на основі різних масивів даних;
- робити експертний аналіз політичного дискурсу;

2 Тематичний план навчальної дисципліни

Тема 1. Роль мови в політичній комунікації та формуванні громадської думки

Мова як інструмент мислення та спосіб оформлення світогляду. Політична мова: мікро- та макро-рівні функціонування. Мовні форми політичної комунікації як фундамент та оболонка політичного процесу. «Громадської думки поза мовою не існує». Мовні засоби формування та трансляції громадської думки.

Тема 2. Підходи до аналізу мови як соціального та політичного факту

Соціальні аспекти лінгвістичних теорій мови. В.Пропп, В.Гумбольдт. Зародження соціолінгвістики та перші соціальні теорії мови. Ф. де Соссюр, Л.Вітгенштейн, М.Бахтін. Мова як соціальний факт. Мова як інструмент соціалізації: психоаналітичні концепції у поясненні соціальних функцій мови щодо особистості. Мова у теорії символічного інтеракціонізму: Д.Мід. Дискурсивний поворот у соціальних теоріях мови. Дослідження Е.Бенвеніста, Ж.Лакана. Структурно-орієнтовані та особистісно-орієнтовані підходи у соціології мови та дискурсу. Г.Гадамер, Ю.Хабермас, П.Бурд'є, Г.Маркузе, Г.Гарфінкель, Т. Дрідзе. Структурно-діяльнісний

підхід до аналізу політичної мови та дискурсу. М.Фуко, Т.ван Дейк, Е.Лакло, Ш.Муфф, Н. Феркло, Р. Водак, О. Шейгал. Мова, текст, дискурс.

Тема 3. Мова та ідеологія

Поняття ідеології. Роль мови в процесі формування політичних ідеологій та їх поширенні. Ідеологія як мовний феномен. Політична мова як старт, інструмент та ознака політичної ідеології. Політична термінологія: удавана об'єктивність, імітована безпристрасність, неунікнена ідеологізованість. Мова конкретних політичних ідеологій: мовні засоби ідеологічної боротьби, мовні засади ідеологічних конструктів. Мова ідеології, мова про ідеологію, ідеологія мови. Інтерпретація мови ідеології. Політична коректність: мовно-ідеологічні аспекти.

Тема 4. Критичний погляд на мовленнєвий вплив медіа на суспільство

Мова медіа: характеристики, феномени, процеси. Політична медіа та політична мова: як визначити приховані ідеологічні програми крізь аналіз мови. Мовні атаки та мовні війни: медіа-грамотність, політична коректність, маніпуляції. Мова медіа та формування культурних цінностей: роль медіа у визначенні культурних установок суспільства. Критичний огляд медійних форматів - аналіз мовленнєвого впливу реклами, телевізійних шоу, соціальних мереж тощо.

Тема 5. Дискурс. Маніпуляція. Декларативність

Дискурс як єдність мови та її контексту. Поняття соціального контексту як елемента дискурсу. Складові соціального контексту дискурсу: соціальні характеристики носіїв дискурсу (дискурсивна спільність), соціальні характеристики аудиторії, соціальні характеристики ситуації. Теоретична схема дискурсу. Дискурс як процес.

Особливості політичного дискурсу у порівнянні з іншими типами дискурсу. Політичний дискурс та ідеологія. Складові політичного дискурсу. Рівні прояву політичного дискурсу. Політичний дискурс та політичні дискурси.

Поняття «маніпулятивності» та «декларативності» дискурсу. Феномен декларативності та рівні його проявів: у свідомості, у дискурсі. Засоби визначення та вимірювання декларативності. Ступінь маніпулятивності як характеристика політичного дискурсу. Декларативність політичного дискурсу та її межі.

Тема 6. Методологія, методи та техніки аналізу політичних текстів

Інтуїтивні методи аналізу політичних текстів та висловлювань. Кейс-стаді мовних ситуацій в політиці. Контент-аналіз: якісні та кількісні різновиди. Семантичні та семіотичні аналізи. Наративний аналіз. Дискурс-аналіз, дискурсивний аналіз та аналіз дискурсу. Синтетичні версії контент-аналізу та дискурс-аналізу. Методи аналізу маніпулятивності та декларативності дискурсу.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин												
	усього	денна форма					заочна форма						
		у тому числі					усього	у тому числі					
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Тема 1: Роль мови в політичній комунікації та формуванні громадської думки	18	2		3			13	12	1	1			10
Тема 2: Підходи до аналізу мови та дискурсу	28	2	3			23	22	1	1			20	
Тема 3 Мова та ідеологія	18	2	3			13	21	1				20	

Тема 4: Критичний погляд на мовленнєвий вплив медіа на суспільство	18	2	3		13	22	1	1		20
Тема 5: Дискурс. Маніпуляція. Декларативність	19	2	4		13	21	1			20
Тема 6: Методологія, методи та техніки аналізу політичного дискурсу	19	2	4		13	22	1	1		20
Усього годин	120	12	20		88	120	6	4		110

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (д.ф.)	Кількість годин (з.ф.)
1	Роль мови в політичній комунікації та формуванні громадської думки <i>Питання семінару:</i> 1. Поняття політичної комунікації. Сутність та функції політичної мови. Політичний дискурс. 2. Особливості стилю та риторики політичної мови. 3. Громадська думка як продукт професійної діяльності.	3	1
2	Підходи до аналізу мови та дискурсу <i>Питання семінару:</i> 1. Критичний дискурсивний аналіз: застосування та критика. 2. Когнітивний підхід до аналізу мови та дискурсу. 3. Соціолінгвістичний аспект дослідження мови та дискурсу. 4. Дискурсивні практики та конструювання соціальної реальності.	3	1
3	Мова та ідеологія <i>Питання семінару:</i> 1. Поняття ідеології, маніпуляції та впливу. 2. Вплив мовних фреймів у мас-медіа на формування ідеологічних установок громадськості. 3. Соціолінгвістичний аналіз ідеологічно забарвлених текстів: розкриття семантичних та стилістичних відтінків.	3	
4	Критичний погляд на мовленнєвий вплив медіа на суспільство <i>Питання семінару:</i> 1. Контроль за мовним простором у медіа 2. Використання мовних засобів у політичному медіадискурсі. 3. Мовні стратегії в соціальних мережах.	3	1
5	Дискурс. Маніпуляція. Декларативність <i>Питання семінару:</i> 1. Поняття маніпуляції. Проблема визначення маніпулятивного ефекту 2. Декларативність як властивість свідомості та дискурсу	4	
6	Методологія, методи та техніки аналізу політичного	4	1

	дискурсу <i>Питання семінару:</i> 3. Контент-аналіз у вивченні дискурсів 4. Дискурс-аналіз текстів 5. Глибинне інтерв'ю та його потенціал у вивченні дискурсу		
Усього годин		20	4

5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (д.ф.)	Кількість годин (з.ф.)
1	Тема 1: Роль мови в політичній комунікації та формуванні громадської думки	13	10
2	Тема 2: Підходи до аналізу мови та дискурсу	23	20
3	Тема 3 Мова та ідеологія	13	20
4	Тема 4: Критичний погляд на мовленнєвий вплив медіа на суспільство	13	20
5	Тема 5: Дискурс. Маніпуляція. Декларативність	13	20
6	Тема 6: Методологія, методи та техніки аналізу політичного дискурсу	13	20
Усього годин		88	110

6. ІНДЗ

Не передбачено

7. Методи контролю

Контрольна робота. Робота на семінарах та домашні завдання (аналітичні роботи, доповіді, відповіді, письмові завдання).

Орієнтовний тип питання контрольної роботи:

Схарактеризуйте наданий текстовий уривок за типом дискурсу та наративу

Критерії оцінювання контрольної роботи

Відповіді повні або з однією незначною помилкою	35-40 балів
Відповіді повні, але з двома-трьома незначними помилками	21-34 бали
Відповіді не досить повні та (або) із суттєвими помилками	10-20 балів
Відповіді не повні, містить суттєві помилки	до 9 балів
Відповіді майже відсутні та (або) не відповідає запитанню	0 балів

8. Схема нарахування балів денної та заочної форми

Поточний контроль						Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6		
10	10	10	10	10	10	40	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	для дворівневої шкали оцінювання
	зараховано
90 – 100	
70-89	
50-69	

9. Рекомендоване методичне забезпечення

Основна література:

1. Boyko, D., Zaporozhchenko, R., Lytovchenko, A., Nekhaienko, O., Yashkina, D. (2021). Group Nominations as an Instrument of Electoral Struggle: Ukrainian Discourse of 2019 Parliamentary Elections. *Sociological Studios*, 19 (2), 41–52. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2021-02-41-52>
2. Litovchenko Artyom. Comparative analysis of the media discourse dynamics. – In: *Interethnic Integration in five European societies*. Nikolai Genov (Ed.) –Hamburg: Kramer, 2008. – p. 145-155;
3. Nekhaienko, O., Yashkina D., Lytovchenko, A., Boiko D., Zaporozhchenko R. (2023). Discursive (re)production of social cleavages in the 2019 Ukrainian parliamentary elections. *Southeast European and Black Sea Studies*, DOI: <https://doi.org/10.1080/14683857.2023.2221956>
4. Беляков Г. Мова політики // Віче. - 1995. - №10. - С. 43-48
5. Була С. П., Свідерська О. І. (2024) Соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції. *Політикус*. Одеса, 2020. № 4. С. 21-25. DOI: 10.24195/2414-9616.2020-4.3.
6. Булгаков Д. (2024) Маніпуляції у мас-медіа як інструмент політичної боротьби. *Політичне життя*. №2. 2024. – с. 131-136
7. Вільчинська І. Ю. Політичний дискурс: основні напрями дослідження / І. Ю. Вільчинська // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. - 2013. - № 3. - С. 198-201.
8. Гавриленко Г. Попит, народжуваний пропозицією або Демагогія як покликання і професія // *Віче*. - 1996. - №11. - С. 43-51
9. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Пер. з нім. А. Онишко. – Львів: "Літопис"; Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету імені І. Франка, 2000. - 318 с.
10. Дерріда Ж. *Позиції*. –К., 1994. - 158 с.
11. Ермоленко С.С., Яворська Н.М. *Мова тоталітарного суспільства*. К.: Наукова думка, 1995. - С. 7-15
12. Зірка В. В. *Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02 / Зірка Віра Василівна ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – Київ, 2005. – 32 с.*
13. Ковчак, В. О. "Дискурс як чинник суспільного здійснення людини." *Гілея: науковий вісник* 97 (2015): 203-207.
14. Костенко Н., Іванов В. *Досвід контент-аналізу. Моделі та практики*. – К., 2003.
15. Костенко Н., Макеев С. *Вибори і медіа: легалізуючи публічну сферу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. - 1999. - №1. - С. 68-73
16. Куранова С. *Дискурс-аналіз як інтегративний комунікативно орієнтований метод у лінгвістиці / С. І. Куранова // Сучасні дослідження з іноземної філології*. - 2011. - Вип. 9. - С. 253-263.
17. Литовченко А. Д. *Ідеологія / Соціологія: терміни і поняття. Навчальний словник-довідник/ За загальною редакцією В. М, Пічі [Н. В. Ковалиско, Ю.Ф. Пачковський, О.І. Пташник-Сердюк та ін.]*. Львів: «Новий Світ-2000», 2018 р. – с. 194
18. Литовченко А. Д. *Дискурс політичний // Соціологія політики: енциклопедичний словник / автор та упорядник.: В.А. Полторака, О.В. Петрова, А.В. Толстоухов*. – К.: Видавництво Європейського університету. 2009. – с.105-106;
19. Литовченко А., Бойко Д., Яшкіна Д., Холм-Хансен Й. (2022) *Дискурс поміркованості та згуртованості як ефективний електоральний інструмент: «Слуга народу» під час української парламентської кампанії 2019 року. Ideology and Politics Journal*. 3(22), 2022. 93-118 <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2022.03.00005>
20. Литовченко А.Д. *Дискурсу політичного декларативність // Соціологія політики: енциклопедичний словник / автор та упорядник.:В.А. Полторака, О.В. Петрова, А.В. Толстоухов*. – К.: Видавництво Європейського університету. 2009. – с. 106-107;

21. Литовченко А.Д. Мова політична // Соціологія політики: енциклопедичний словник / автор та упорядник.:В.А. Полторак, О.В. Петров, А.В. Толстоухов. – К.: Видавництво Європейського університету. 2009. – с. 244;
22. Назаренко О. І., Нестеренко О. Є. (2021) Вербальні способи вираження маніпуляції свідомістю у дискурсі американських політиків (на прикладі передвиборчого дискурсу республіканців і демократів). Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». № 9, 2021. С. 154-160
23. Опитування громадян: як уникнути перетворення інструменту прямої демократії на маніпуляцію. Громадський простір. 30.10.2024 <https://www.prostir.ua/?news=opytuvannya-hromadyan-yak-unyknyty-peretvorennya-instrumentu-pryamoji-demokratiji-na-manipulyatsiyu>
24. Осика Г. О. Електронні джерела політичного впливу: форми маніпулювання свідомістю та засоби їх обмеження - Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2008. – 20 с
25. Осовський В. Л. Громадська думка: спроба соціологічної інтерпретації. - К., 1999.
26. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
27. Сівчук П. (2021). Маніпуляції громадською думкою як фактор політики. Матеріали наукової конференції Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, Тернопіль, 2021
28. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005

Орієнтовні тематичні напрями питань до контрольної роботи:

Дайте визначення поняттям «декларативність» та «маніпулятивність» стосовно політичного дискурсу

Міфи та міфологеми у політичному дискурсі (Е.Шейгал)

Базові концепти та функції політичного дискурсу

Соціолінгвістика та соціологія мови: співвідношення та межі

Дискурс-аналіз як метод соціологічного дослідження: сильні та слабкі сторони

Ціннісна інтерпретація текстів у контент-аналізі: альтернатива чи підвид дискурс-аналізу?

Інтердискурсивність: сутність та ефекти

Ідеї Д.Міда в рамках соціології мови та дискурсу

Ідеї Л. Вітгенштейна та Ж. Лакана в соціології дискурсу

Ідеї М. Бахтіна в рамках соціології мови та дискурсу

Дискурс у концепції М.Фуко: висловлювання, дискурсивна формація, дискурсивна спільнота

Ідеї П.Бурдьє в рамках соціології мови та дискурсу

Ідеї Р.Блакара в рамках соціології мови та дискурсу

Концепція Ф. де Соссюра біля джерел соціології мови

Постструктуралістська теорія дискурсу Е.Лакло та Ш.Муфф

Критичний дискурс-аналіз: ідеї Н. Феркло

Критичний дискурс-аналіз: огляд та характеристика основних течій

Міждисциплінарний характер досліджень дискурсу. Особливості соціологічного підходу

Фрейми, макростратегії, рівні та структури дискурсу в теорії ван Дейка

Метод дискурс-аналізу Т.О. ван Дейка

Особливості концепції дискурсу Ю. Хабермаса

Роль боротьби за історичність у становленні та розвитку політичного дискурсу

Маніпулятивні індикатори у політичному дискурсі

Роль номінацій у політичному дискурсі

Роль штампів та ярликів у політичному дискурсі

Соціальна природа та соціальні функції мови як джерело соціології дискурсу

Соціальний контекст у соціологічному розумінні дискурсу

Порівняти поняття «текст» та «дискурс»

Порівняти поняття «мова» та «дискурс»

Порівняти теорію дискурсу Лакло та Муфф з критичним дискурс-аналізом Н. Феркло

Три класифікації дискурсивних теорій: Ван Дейк, Торфінг, Йоргенсен-Філіппс

Особистісно-орієнтовані соціологічні теорії дискурсу

Структурно-діяльні концепції дискурсу.

Структурно-орієнтовані соціологічні теорії дискурсу

Порядок дискурсу чи дискурс-будова: суть, приклади